

ΜΑΡΙΑ Σ. ΔΙΑΚΟΥΜΑΚΟΥ

Βωμός Τιβερίου καὶ Ἰουλίας Αὐγούστας ἀπὸ τὴν Λέσβου

Ἀναθηματικὸς ὀρθογώνιος βωμὸς ἀπὸ μάρμαρο, μὲ ἀπλό, κοιλόκυρτο κυμάτιο πάνω καὶ κάτω.¹ Ἡ κάτω δεξιὰ γωνία εἶναι ἀποτεμημένη. Δὲν εἶναι γνωστὸς ὁ τόπος εὐρέσεως. Φυλάσσεται στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Μυτιλήνης μὲ ἀρ. Εὐρ. 31092.² Εἰκ. 1.

Ύψ. 0.485 μ., πλ. 0.40 μ., πάχ. 0.26-0.28 μ. (κάτω), ὕψ. γραμμ. 0.02-0.025 μ.

14-29 μ.Χ.

Χαριστήριον ἠράνας.
Αὐτοκράτορος Τιβερίω
Καίσαρος Σεβάστω
καὶ Θεΐας Σεβάστας.

Σχόλια

1 Χαριστήριον = εὐχαριστήριον· ἐπιγραφικῶς ἡ λέξις ἀπαντᾷ ἀπὸ τὸν 2ο αἰ. π.Χ. σὲ ἀναθέσεις πρὸς θεοὺς³ καὶ ἀργότερα ὑπὲρ στρατηγῶν ἢ Ρωμαίων αὐτοκρατόρων, οἱ ὅποιοι λατρεύονταν ὡς θεοί.⁴ Στις ἐπιγραφές αὐτές ἡ λέξις χαριστήριον συντάσσεται μὲ τὴν δοτικὴ πτώση (δοτικὴ ἀντικειμενική), τοῦ ὀνόματος τοῦ θεοῦ ἢ τοῦ θεοποιημένου θνητοῦ, ποὺ ἀκολουθεῖται πολλὰς φορὲς ἀπὸ ἐμπρόθετο προσδιορισμὸ, π.χ. ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ὑπὲρ ἑαυτοῦ

1. Σχετικὰ μὲ τὸ εἶδος τοῦ μνημείου βλ. Σ. Χαριτωνίδου, *Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. Συμπλήρωμα*, Ἀθῆναι 1968, ἀρ. 45, 52, 53, πίν. 16β, 15δ, 16γ (ἀρ. εὐρ. MM 1047, 1092, 1138 ἀντίστοιχα).

2. Ἡ παρούσα μελέτη καὶ δημοσίευση πραγματοποιήθηκε μὲ τὴν ἀριθ. πρωτ. ΥΠΠΟ/ΓΔΑΠΚ/ΔΜΕΕΠ/Γ1/Φ59/39668/843 ἄδεια τῆς Κ' Ἐφορείας Προϊστορικῶν καὶ Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων Λέσβου τὸν Μάιο 2012. Γιὰ τὴν βοήθεια καὶ τὴν προθυμία τους εὐχαριστῶ θερμὰ τὶς ἀρχαιολόγους Δέσποινα Τσολάκη καὶ Ἀνθή Φρατζόγλου. Πολλὰς εὐχαριστίες ὀφείλω ἐπίσης στὸ προσωπικὸ τοῦ Μουσείου. Πολύτιμες ὑπῆρξαν οἱ παρατηρήσεις τοῦ Βασίλη Ἀναστασιάδη, καθηγητῆ στὸ Πανεπιστήμιο Αἰγαίου στὴν Μυτιλήνη, τῆς δρ Σοφίας Ζουμπάκη, τῆς ἀρχαιολόγου Ἑλενας Ζαββοῦ καὶ τῆς δρ Γεωργίας Μαλούχου.

Οἱ ἀριθμοὶ εὐρετηρίου τῶν ἐπιγραφῶν ἀναφέρονται στὸν Κατάλογο τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Μουσείου Μυτιλήνης, βλ. Δήμητρα Σταθάκη (μὲ τὴν συνεργασία τῶν Ἐλευθερίας Χ. Παπουτσάκη καὶ Γιάννη Ν. Καλλιωντζῆ), Συνοπτικὸς κατάλογος τῶν ἐπιγραφῶν τῶν Μουσείων Μυτιλήνης, *HOPOS* 17-21 (2004-2009) 617-634.

3. Πρβλ. *IG* II², 1224, *IG* XII 7, 255 καὶ 429, *ID* 442.148.

4. Similia: *IG* XII 6,2, 579, *IG* XII 5, 259, *IG* XII 4,2, 641: [χαριστήριον τᾶς ἀσουλίας] (= Μ. Segre, *Iscrizioni di Cos*, Rome 1993, EV 279: [χαριστήριον εὐνοίας]ς), *IG* XII 4,2, 638 καὶ 639, *Lindos* II 418, Δ. Εὐαγγελίδη, Λέσβου ἐπιγραφαί, *ΑΔ* 6 (1920/21) [1923] 105, ἀρ. 2 (*SEG* 3, 690) κ.ἄ. ἀπὸ τὶς πόλεις τῆς ἠπειρωτικῆς χώρας.

καὶ τῆς γυναικός, ὑπὲρ τῶν υἰῶν κλπ.⁵ Ἡ σύνταξη μὲ γενική (τῆς αἰτίας) ἀντὶ τοῦ ἐμπρόθετου προσδιορισμοῦ εἶναι μᾶλλον σπάνια.⁶

Πρωτοτυπία τῆς παρούσης ἐπιγραφῆς ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἀναγραφή τῆς λέξης στὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου καὶ ὄχι στὸ τέλος ἢ στὸ μέσον, ὅπου συνήθως ἀναγράφεται. Ἡ λέξη προτάσσεται μὲ σκοπὸ νὰ δηλώσει ἐξ ἀρχῆς καὶ εὐκρινῶς τὴν εὐγνωμοσύνη τῆς πόλης. Τὴν αἰτία τῆς εὐγνωμοσύνης ἀποκαλύπτει ἡ ἀμέσως ἐπόμενη λέξη:

1 ἠράνας· γενική ἐνικοῦ τῆς λέξεως εἰρήνη στὴν αἰολικὴ διάλεκτο.⁷ Ἡ χρῆση τοῦ τύπου ἠράνα μὲ Η στὸν 1ο αἰ. μ.Χ., ἀντὶ τοῦ τύπου εἰρήνη τῆς ἀττικῆς Κοινῆς, ὀφείλεται προφανῶς στὴν ἀναβίωση τύπων τῆς αἰολικῆς διαλέκτου κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους.⁸

Ἡ στίξη μετὰ τὴν λέξη ἠράνα κρίνεται ἀπαραίτητη,⁹ διότι στοὺς βωμοὺς ἀναφέρεται σὲ γενική πτώση τὸ ὄνομα τῆς θεότητας, στὴν ὁποία αὐτὸς ἀφιερώνεται¹⁰ καὶ ἐπομένως, οἱ γενικὲς Αὐτοκράτορος καὶ Θεάς Σεβάστας δὲν μπορεῖ νὰ συντάσσονται μὲ τὴν λέξη ἠράνας, ἀλλὰ μὲ τὴν λέξη βωμός, πὸ ἐννοεῖται.

2-3 Τιβερίω Σεβάστω¹¹ = Τιβερίου Σεβαστοῦ. Γιὰ τοὺς τύπους τῆς γενικῆς σὲ -ω ἀντὶ -ου βλ. τὴν σημ. 7.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Τιβέριος ἀρνήθηκε τὴν ἀπόδοση θεϊκῶν τιμῶν στὸ πρόσωπό του (βλ. Δίων 57,8.1), οἱ ἀνατολικὲς ἐπαρχίαι διατήρησαν αὐτὸν τὸν τρόπο λατρείας λόγω προφανῶς τῆς μακρᾶς παράδοσης τῆς ἡγεμονικῆς λατρείας. Σὲ αὐτὴν τὴν νοοτροπία ἐντάσσεται καὶ ὁ τίτλος Σεβαστὸς τῆς παρούσης ἐπιγραφῆς.¹²

4 Θεάς Σεβάστας· στὸν λίθο παρατηρεῖται κενὸ διάστημα ἐνὸς γράμματος μετὰ τὸ δευτέρου καὶ τρίτου γράμματος τῆς λέξεως Θεῶας, ἴσως ἀπὸ ἀμέλεια τοῦ χαρακτῆ.

Ἡ Ἰουλία Αὐγούστα, μητέρα τοῦ Τιβερίου καὶ σύζυγος τοῦ Αὐγούστου τιμᾶται ἐπίσημως στὶς ἑλληνικὲς καὶ ρωμαϊκὲς ἐπιγραφὲς καὶ ἐν ζωῇ καὶ μετὰ τὸν θάνατό της τὸ 29 μ.Χ. μὲ τὸν τίτλο «Θεὰ Σεβαστὴ» ἀπὸ τὸ 14 μ.Χ.,¹³ ὅταν τὴν θεοποίησε ὁ Αὐγουστος μὲ τὴν διαθήκη του.¹⁴ Ἀπὸ ἐπιγραφῆς καὶ νομίσματα ἔχει τεκμηριωθεῖ ὅτι ἀνεπίσημως τιμᾶται ὡς Σεβαστὴ καὶ πρὶν τὸ 14 μ.Χ.¹⁵

5. Βλ. *ID* 2258, 2265 κ.ἄ.

6. Πρβλ. *IG* XII 4,2, 641: [χαριστήριον τᾶς ἀσυλίας]· Χάϊδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη, *AI* 38 (1983) [1989] Β'2, Χρονικά 322, πίν. 128β (*SEG* 39, 598): ἰδίας τέχνης εὐχαρισ[τήριον].

7. Γιὰ τὴν χρῆση τῶν μακρῶν φωνηέντων -η- καὶ -ω- ἀντὶ -ει- καὶ -ου- στὴν αἰολικὴ διάλεκτο βλ. Ch. Lambert, *Étude sur le Dialecte Éolien*, Dijon 1903, 23-24 καὶ C. Buck, *The Greek Dialects*, Chicago 1955, 28-29 §25.

8. C. Buck, ὁ.π. 179-180 §280 καὶ 218-220, ἀρ. 28.

9. Ἡ στίξη στὸν στ. 1 καὶ κατὰ συνέπεια ἡ ἐρμηνεία τῆς ἐπιγραφῆς ὀφείλεται στὸν δρ. Ἄγγελο Π. Ματθαίου.

10. Πρβλ. *IG* I³ 596, *IG* XII 5,2, 1027, *IG* XII 3, 1093, 1094 κ. ἄ.

11. Σχετικὰ μὲ τὸν βαρυντισμὸ τῆς αἰολικῆς διαλέκτου βλ. F. Bechtel, *Die Griechischen Dialekte* I, Berlin 1921, 7-8.

12. Βλ. K. Scott, Tiberius' refusal of the title "Augustus", *CPh* 27 (1932) 43-50.

13. Similia: Λέσβος: *IG* XII Suppl. 124.20, Κῶς: *IG* XII 4, 2, 674, Ἴμβρος: *IG* XII 8, 65, Θάσος: *IG* XII 8, 381, Ἀττικὴ: *IG* II² 3238, J. H. Oliver, Livia as Artemis Boulaia at Athens, *CPh* 60 (1965) 179 (*SEG* 22, 152) κ.ἄ.

14. Βλ. Suetonius 2.101.2. Tacit. *Annales* 1.8. Δίων 56,46.1.

15. Κατάλογος τῶν νομισμάτων καὶ τῶν ἐπιγραφῶν πὸ ἀναφέρονται στὴν θεοποιημένη αὐτοκράτειρα Λιβία-Ἰουλία πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Αὐγούστου δίδεται ἀπὸ τὸν U. Hahn, *Die Frauen*

Σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς, ἡ πόλις ἴδρυσε βωμὸ τοῦ Τιβερίου καὶ τῆς μητέρας του, αὐτοκράτειρας Ἰουλίας Αὐγούστου. Ἡ ταυτόχρονη ἀπονομὴ θεϊκῶν τιμῶν καὶ στοὺς δύο ὑποδεικνύει τὴν χρονολόγησιν τῆς ἐπιγραφῆς μεταξὺ τοῦ 14 μ.Χ., πού ἀναλαμβάνει ὁ Τιβέριος τὸν ρωμαϊκὸ θρόνον καὶ τοῦ 29 μ.Χ., πού ἀπεβίωσε ἡ Ἰουλία.

Εὐλογο προβληματισμὸς ἐγείρει ἡ ἀναφορὰ σὲ εἰρήνη, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἀποτελέσασκε τὴν ἀφορμὴν γιὰ τὴν ἴδρυση τοῦ ἀναθηματικοῦ βωμοῦ. Στὶς ἐπιγραφὰς τῆς Λέσβου τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, ἀναφορὰ σὲ εἰρήνη γίνεται στὴν *IG XII 2, 35, col. d, στ. 16* (MM 319). Ἀφορὰ στὴν συνθήκη συμμαχίας μεταξὺ τῆς πόλης τῆς Μυτιλήνης καὶ τῆς Ρώμης, πού χρονολογεῖται ἐπὶ Αὐγούστου τὸ 25 π.Χ.¹⁶ καὶ φαίνεται νὰ ἐπικύρωνε τὴν συνέχισιν τῆς εἰρήνης, ἡ ὁποία ἴσχυε ἀδιάλειπτα ἀπὸ τὸ 62 π.Χ.¹⁷ Ἡ λέξις ἠράνα τοῦ στ. 1 τῆς δημοσιευόμενης ἐπιγραφῆς μᾶς βοηθεῖ νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι ἡ ἴδια πολιτικὴ διατηρήθηκε καὶ ἐπὶ Τιβερίου.¹⁸ Γιὰ αὐτὸν τὸ λόγον φαίνεται πιθανότερον ἢ ἴδρυση τοῦ βωμοῦ πρὸς τιμὴν του νὰ ἔγινε στὴν ἀρχὴ ἢ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐξουσίας του, πάντως ὄχι πολὺ ἀργότερα.

Ἡ ἐπίτευξις τῆς εἰρήνης στὴν Λέσβο ἀπὸ τὸ 62 π.Χ. καὶ ἐξῆς εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴν διπλωματικὴ δράσιν πολιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνέπτυσσαν προσωπικὰς σχέσεις καὶ φιλίας μὲ τοὺς ἐπιφανεῖς Ρωμαίους, ὅπως ἄλλωστε συνηθίζοταν γενικὰ στὶς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας.¹⁹ Τέτοιοι ἱκανοὶ καὶ διακεκριμένοι διανοούμενοι καὶ πολιτικοὶ ὑπῆρξαν ὁ Θεοφάνης καὶ ὁ Ποτάμων Λεσβώνακτος.²⁰ Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ἐπίσης ὅτι ὁ γιὸς τοῦ Θεοφάνους Μ. Pompeius Macer, ἦταν procurator τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Σικελίας ἐπὶ Αὐγούστου καὶ ὁ ἐγγονὸς του Q. Pompeius

des römischen Kaiserhauses und ihre Ehrungen im griechischen Osten anhand epigraphischer und numismatischer Zeugnisse von Livia bis Sabina, Diss. Saarbrücken 1994, 322 κ.έξ.

Σχετικὰ μὲ τὸν τίτλον τοῦ Σεβαστοῦ καὶ τὴν χρονολόγησιν του βλ. ἀναλυτικὰ Σ. Ζουμπάκη-Λ. Μενδῶνη, Θεοὶ Σεβαστοί. *Κέα-Κύθνος: Ἱστορία καὶ Ἀρχαιολογία. Πρακτικὰ Διεθνούς Συμποσίου, Κέα-Κύθνος 22-25 Ἰουνίου 1994, Μελετήματα 27*, Αθήνα 1998, 669-674.

16. Σχετικὰ μὲ τὴν χρονολόγησιν τῆς ἐπιγραφῆς βλ. V. Ehrenberg - A. H. M. Jones, *Documents illustrating the reigns of Augustus and Tiberius*, Oxford 1976, ἀρ. 307· G. Rowe, *Princes and Political Cultures: The New Tiberian Senatorial Decrees*, Ann Arbor 2002, 131.

17. Ἡ Μυτιλήνη εἶναι γνωστὸ ὅτι τάχθηκε ἐναντίον τῆς Ρώμης κατὰ τοὺς Μιθριδατικοὺς πολέμους τὸ 88-80 π.Χ. Μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Μιθριδάτη τὸ 80 π.Χ. καὶ μετὰ ἀπὸ πολιορκίαν τὸ νησί ὑποδουλώθηκε στὴν Ρώμην γιὰ 18 χρόνια, μέχρι πού τὴν ἀπελευθέρωσε ὁ Πομπήιος τὸ 62 π.Χ. Βλ. Πλουτ. *Πομπήιος*, 42.8: Καὶ γὰρ εἰς Μυτιλήνην ἀφικόμενος [Πομπήιος], τὴν τε πόλιν ἠλευθέρωσε διὰ Θεοφάνη, καὶ τὸν ἀγῶνα τὸν πάτριον ἐθεάσατο τῶν ποιητῶν, ὑπόθεσιν μίαν ἔχοντα τὰς ἐκείνου πράξεις. Ἡ ἐκδικητικότητι μὲ τὴν ὁποία ἡ Ρώμη κατέστησε τὴν Μυτιλήνην res, ὑπῆρξε παροιμιώδης, βλ. Cicero, *Leg. Agr. 2.40* (63 π.Χ.): *Mytilenae, quae vestrae, Quirites, belli lege ac victoriae iure factae sunt, urbs et natura ac situ et descriptione aedificiorum et pulchritudine in primis nobilis, agri iucundi et fertile, nempe eodem capite inclusi continentur*.

18. Μνεῖα τῆς πολιτικῆς εἰρήνευσης ἐπὶ Τιβερίου σώζεται καὶ σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν πόλιν Τεντυρίδα τῆς Αἰγύπτου, A. Bernard, *Les Portes du désert. Recueil des inscriptions grecques d' Antinooupolis, Tentyris, Koptos, Apollonopolis Parva et Apollonopolis Magna*, Paris 1984, ἀρ. 30: ὑπὲρ τῆς Τ[ιβερίου Κλ]αυδίου Καίσαρος Σεβαστο[ῦ Γε]ρμανικοῦ Αὐτοκράτορος εἰρή[ν]ης καὶ ὁμονοία[ς το]ῦς προκειμέ[νους] θεοῦς, ἐπὶ Λευκίου Αἰμιλίου Ῥή[κτου] ἡγεμόνος [καὶ] Τιβερίου Ἰουλίου Ἀλ[εξανδ]ρου ἐπιστρατήγου κλπ.

19. Οἱ ἐπιγραφὰς τῆς Λέσβου τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, πού τεκμηριώνουν τὶς σχέσεις αὐτῆς, εἶναι: *IG XII 2, 35, 23-54, 140-171, 202-213, IG XII Suppl. 6-12*, Χαριτωνίδου, *Συμπλήρωμα*, ἀρ. 6-10, 12, 14, 41-42.

20. Βλ. W. Stegemann, *RE* 22.1 (1953) 1023-27, s.v. Ποτάμων (3). *PIR* VI, no 914. Laqueur, *RE* 5 A (1934) 2090-2127, s.v. Theophanes (1). F. Jacoby, *FGrHist* 188 Theophanes. Βιβλιογραφία καὶ testimonia γιὰ τὸν Θεοφάνη καὶ τὸν Ποτάμωνα βλ. R.W Parker, Potamon of Mytilene and his family, *ZPE* 85 (1991) 115, ὑποσ. 1· G. Labarre, *Les cités de Lesbos*, Lyon 1996, 145-156.

Macer, praetor τοῦ ἔτους 15 μ.Χ.²¹ Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι οἱ Μυτιληναῖοι συνήθιζαν τὴν ἀποστολὴν πρεσβείας στὸν ἐκάστοτε αὐτοκράτορα (*IG XII 2, 35*), δὲν μπορεῖ νὰ ἀποδειχθεῖ ὅτι συνέβη τὸ ἴδιο καὶ ἐπὶ Τιβερίου.

Τέλος, στὶς ἐπιγραφὰς ποὺ μνημονεύουν τὴν σχέση τῶν πόλεων τῆς αὐτοκρατορίας μὲ τὴν Ρώμη (ἐπιστολὲς Ρωμαίων αὐτοκρατόρων, συνθήκες κλπ.) γίνεται ἀναφορὰ σὲ εἰρήνη τουλάχιστον ἕξι ἀκόμη φορές.²² Ἀπὸ αὐτὲς φαίνεται νὰ προκύπτει²³ ὅτι ἡ εἰρήνη ἀναφέρεται στὴν γενικότερη πολιτικὴ τῆς αὐτοκρατορίας γιὰ εἰρήνευση στὶς ἐπαρχίες, ὅπως ὑποδηλώνει καὶ ὁ ἀναθηματικὸς βωμὸς τοῦ Τιβερίου.

Εἰκ. 1. Ὁ βωμὸς τοῦ Τιβερίου καὶ τῆς Ἰουλίας Αὐγούστας.

21. Βλ. G. Labarre, ὄ.π. 147-153.

22. *IG XII 3, 173.2.26 (IG XII 3 Suppl. p. 278)*. J. H. Oliver, *Greek Constitutions of Early Roman Emperors from Inscriptions and Papyri*, Philadelphia 1989, ἀρ. 46.13, ἀρ. 217.27, ἀρ. 219.2, ἀρ. 265.14, A. Bernand, ὄ.π. (σημ. 18) 30.

23. Βλ. V. I. Anastasiades – G. A. Souris, *An Index to Roman Imperial Constitutions from Greek Inscriptions and Papyri. 27 BC to 284 AD*, New York 2000, s.v. εἰρήνη.